

Nr 41.

Ankom till riksdagens kansli den 24 april 1934 kl. 2 e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner rörande ändringar i arrendelagstiftningen med mera.

Andra lagutskottet har till behandling i ett sammanhang förehaft fem in-om riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nämligen motionerna i första kammaren nr 65 av herr *Löfvander m. fl.*, nr 140 av herr *Tamm, Gustaf*, och herr *Andersson, Elof*, samt nr 278 och 281, båda av herr *Lindhagen*, ävensom motionen i andra kammaren nr 128 av herr *Andersson i Dunker m. fl.*

I motionerna I:65 och II:128, vilka äro likalydande, har föreslagits, att riksdagen för sin del måtte besluta att i 2 kap. 17 § lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom stadga rätt för arrendator att på sätt i motionerna närmare angivits erhålla ersättning för under arrendetiden utförd cementerad gödselstadanläggning.

I motionen I:140 har hemställts, att riksdagen måtte antaga följande av sociala jordutredningen utarbetade lagförslag, nämligen:

1) Förslag

till

Lag om ändrad lydelse av 2 kap. 7, 39, 41 och 54 §§ lagen den 14 juni 1907 (nr 36, sid. 1) om nyttjanderätt till fast egendom.

Härigenom förordnas, att 2 kap. 7, 39, 41 och 54 §§ lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom skola, 7, 39 och 54 §§ i nedan angivna delar, erhålla följande ändrade lydelse:

7 §.

Undandrager sig jordägaren att tillhandahålla arrendatorn arbete, som denne enligt avtalet är skyldig utgöra, eller annat för arrendatorn lika förmånligt arbete, och sker detta av annan anledning än förändrade förhållanden i fråga om bärighet eller drift av rörelse, för vilken arrendatorns arbete varit avsett, eller därmed jämförlig omständighet, njute arrendatorn skäligt skadestånd. Arrendatorn äge ock, därest jordägaren ej tillhandahåller honom arbete, som arrendatorn enligt avtalet är skyldig utgöra, eller annat för arrendatorn lika förmånligt arbete, rätt att uppsäga avtalet till upphörande å nästa eller därpå följande fardag. Förbehåll, som strider mot vad sålunda stadgas, vare utan verkan. Vill arrendatorn av ovan angiven orsak uppsäga

avtalet, give det jordägaren till känna senast två månader före den fardag, då han har för avsikt att avträda arrendet. Har ej jordägaren inom en månad efter det han mottagit sådant meddelande tillkännagivit för arrendatorn, att han ej vill därmed åtnöjas, skall så anses som om jordägaren godkänt uppsägningen.

Skola — — — bestämd.

Ej må — — — verkan.

Vad i — — — betydighet.

I fråga om — — — tillämpning.

39 §.

Sker uppsägning i fall, som 36 § omförmäler, äge arrendatorn kvarsitta till nästa fardag, där ej rätten eller överexekutor prövar skäligt ålägga honom att avflytta tidigare. Sker uppsägning i fall, som 7 § omförmäler, skall avträde ske å den fardag, som inträffar näst efter två månader från det uppsägningen skedde. Skall eljest arrende upphöra efter uppsägning, skall avträde ske å den fardag, som inträffar näst efter sex månader från det uppsägning skedde. Hade arrendatorn ej tillträtt fastigheten när uppsägningen skedde, skall avtalet genast upphöra att gälla.

Vid livstidsarrende — — — dödsfallet.

41 §.

Jordägare eller arrendator, som vill framställa fordringsanspråk på grund av arrendeavtal, skall, utom i fall, varom särskilt stadgats i 7 §, anhängiggöra sin talan inom två år från det avtalet upphörde att gälla; dock att, där inom sagda tid syn, som vid avträdet hållits, klandras, talan må anhängiggöras inom två år från det klandret blivit avgjort genom utslag, som äger laga kraft. Försittes den tid, vare rätt till talan förlorad. Är i rätt tid av endera talan anhängiggjord, äge den andre dock rätt till kvittning för fordran, som ej blivit sålunda bevakad.

54 §.

Visas särskilda — — — undantag.

Såsom sådan omständighet skall särskilt anses, att fastigheten är avsedd att försäljas, eller, i fråga om undantag från stadgandet i 46 §, att arrendatorn med hänsyn till ålder, hälsotillstånd eller dylikt eller på grund därav att han ingått avtal om köp eller arrende av annan fastighet förklarar sig vilja avsluta avtal om arrende på kortare tid än femton år, eller att med hänsyn till eget jordbruk eller skogsbruk det för jordägaren är av synnerlig vikt att över området äga friare bestämmanderätt än som följer av ovan nämnda stadganden.

Över — — — är stadgad.

Avslås — — — förfallet.

Denna lag träder i kraft den

2) **Förslag**

till

Lag om ändrad lydelse av 28 och 31 §§ lagen den 25 juni 1909 (nr 57, sid. 2) om arrende av viss jord å landet i Norrland och vissa delar av Svealand.

Härigenom förordnas, att 28 och 31 §§ lagen den 25 juni 1909 om arrende av viss jord å landet i Norrland och vissa delar av Svealand skola i nedan angivna delar erhålla följande ändrade lydelse:

28 §.

Sker uppsägning i fall, som 26 § förmåler, äge arrendatorn kvarsitta till nästa fardag, där ej rätten eller överexekutor prövar skäligt ålägga honom att avflytta tidigare. Vid uppsägning, som med stöd av 5 § sker enligt bestämmelserna i 2 kap. 7 § lagen om nyttjanderätt till fast egendom, skall avträde ske å den fardag, som inträffar näst efter två månader från det uppsägningen skedde. Skall eljest arrende upphöra efter uppsägning, skall avträde ske å den fardag, som inträffar näst efter sex månader från det uppsägningen skedde. Hade arrendatorn ej tillträtt fastigheten, när uppsägningen skedde, skall avtalet genast upphöra att gälla.

Vid livstidsarrende — — — dödsfallet.

31 §.

Visas särskilda — — — undantag.

Såsom sådan omständighet skall särskilt anses, att fastigheten är avsedd att försälas, eller, i fråga om undantag från stadgandet i 2 §, att arrendatorn med hänsyn till ålder, hälsotillstånd eller dylikt eller på grund därav att han ingått avtal om köp eller arrende av annan fastighet förklarar sig vilja avsluta avtal om arrende på kortare tid än femton år, eller att med hänsyn till eget jordbruk eller skogsbruk det för jordägaren är av synnerlig vikt att över området äga friare bestämmanderätt än som följer av vad ovan i denna lag är stadgat.

Över — — — i allmänhet.

Skall arrendeavtal — — — är stadgat.

Avslås — — — förfallet.

Denna lag träder i kraft den

I motionen I: 278 har hemställts, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t påkalla en verksam reform av arrendesystemet genom lagar — tillgängliga vid behov — om:

1) frilösning av arrendejordbruk med stöd av expropriationsrätt;

- 2) en revision av den sociala arrendelagstiftningen;
- 3) reglering av arrendebelopp; samt
- 4) tvångsförlängning av för korta arrendetider.

Slutligen har i motionen I: 281 yrkats, att riksdagen ville besluta eller hos Kungl. Maj:t begära kontroll medelst lag på den sociala arrendelagstiftningen genom de i uppsiktslagen nämnda jordbrukskommissionerna eller annorledes.

Beträffande de skäl, som motionärerna anfört till stöd för sina yrkanden, får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas här nedan, hänvisa till motionerna.

Över motionerna I: 65 och II: 128 har utskottet i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver begärt yttrande av lantbruksstyrelsen. För innehållet i det yttrande, som i anledning därav kommit utskottet tillhanda, lämnas redogörelse här nedan.

Utskottet kommer härefter att behandla de föreliggande frågorna i olika punkter enligt följande disposition:

- A. Arrendators rätt till ersättning för under arrendetiden utförd gödselstadanläggning (motionerna I: 65 och II: 128);
- B. Revision av den sociala arrendelagstiftningen (motionerna I: 140 och I: 278 punkt 2);
- C. Frilösning av arrendejordbruk med stöd av expropriationsrätt (motionen I: 278 punkt 1);
- D. Reglering av arrendebelopp (motionen I: 278 punkt 3);
- E. Tvångsförlängning av för korta arrendetider (motionen I: 278 punkt 4); samt
- F. Kontroll på den sociala arrendelagstiftningen (motionen I: 281).

A. Arrendators rätt till ersättning för under arrendetiden utförd gödselstadanläggning.

Enligt gällande allmänna arrendelag — 2 kap. i lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom — har arrendator i viss utsträckning rätt till ersättning av jordägaren för förbättringar, som han under arrendetiden verkställt å den arrenderade fastigheten. Han har sålunda enligt 10 § rätt till gottgörelse för den vid tillträdesyn konstaterade brist, som enligt avträdesyn blivit botad. Vidare har arrendator rätt till viss ersättning enligt 17 § för nyodling, åtgärder för anordnande av betesbruk och täckdikning samt enligt 18 § för vissa elektriska anläggningar. Bestämmelserna om huru ersättning skall utgå äro emellertid i viss mån olika för de skilda fallen. Om fastighetens värde av arrendatorn genom nyodling eller särskilda åtgärder för anordnande av betesbruk på ett varaktigt sätt förökats, äger arrendatorn få ersättning av jordägaren motsvarande det ökade värde, som fastigheten i följd

av förbättringen kan anses äga vid avträdet. Arrendatorn kan dock icke få ersättning med högre belopp än som svarar mot den nödiga kostnad, som han nedlagt å förbättringen. Om jordägaren icke lämnat sitt samtycke till förbättring, varom nu är fråga, skall ej utgå högre ersättning än som, efter medeltal räknat, belöper å två hektar, även om den mark, som förbättrats, är av större omfattning. I fråga om täckdikning gäller, att arrendator, som verkställer sådan å fastigheten med användande av tegelrör och efter plan, som antingen godkänts av jordägaren eller uppgjorts av statens lantbruksingenjör eller hos hushållningssällskap anställd jordbrukskonsulent, skall få ersättning av jordägaren dels, så snart arbetet behörigen utförts, för så stor del av kostnaden, som motsvarar värdet av rören, och dels, när fastigheten avträdes, för vad arrendatorn i övrigt kostat å täckdikningen i den mån det varit nödigt. Från det belopp, som sålunda beräknats utöver kostnaden för rören, skall emellertid vid avträdet avdrag ske dels med en femtondel för varje helt år, varunder arrendatorn utan förhöjning av legan dragit nytta av täckdikningen, och dels, om täckdikningen befinnes bristfällig, med kostnaden för bristens avhjälpande. Vad slutligen elektriska anläggningar beträffar är det i lagen fråga om sådana anläggningar för fastighetens förseende med belysning eller drivkraft. Om dylik anläggning utförts efter plan, som godkänts av jordägaren, eller — om den avser annat ändamål än alstrande, omformande eller ackumulering av elektrisk kraft — prövas den lämplig med hänsyn till fastighetens storlek och belägenhet samt förhållandena i övrigt, så är jordägaren, då fastigheten avträdes, skyldig att lösa anläggningen med vissa undantag. Lösen skall utgå efter det ökade värde, som fastigheten i följd av anläggningen kan anses äga när den avträdes. Dock får lösen icke överstiga den nödiga kostnad, som arrendatorn nedlagt å anläggningen. Om ämnen till anläggningen hämtats från fastigheten, skall skäligt avdrag göras därför.

I förarbetena till 1907 års lag anförde lagberedningen (förslag till jordabalk, I, sid. 87), bland annat:

Ett medel att befordra jordbrukets utveckling skulle vara att genom lag tillförsäkra arrendatorn ersättning av jordägaren för förbättringar å fastigheten. En sådan anordning skulle naturligtvis vara i hög grad ägnad att höja jordbruket och sålunda för landet i dess helhet verka fördelaktigt, liksom den, rätt avvägd, icke skulle ålägga jordägaren någon utgift, som icke motsvarades av ökat värde å hans egendom. Icke desto mindre har beredningen ansett denna väg icke kunna i vårt land med fördel beträdas. Den svenske jordägaren är i regel icke tillika kapitalist, han har utöver sin jord sällan tillgångar, vilka kunna på detta sätt omflyttas och nedläggas å jorden, dennas avkastning måste i de flesta fall oavkortad avses för löpande utgifter. Detta förhållande innebär helt visst en svaghet men kan icke lämnas utan beaktande. En lagstiftning, som ville *tvinga* jordägaren att i större eller mindre utsträckning vidkännas kostnaden för de, låt vara nyttiga och ekonomiskt väl beräknade, förbättringar, en driftig arrendator vidtog med hans egendom, skulle i många fall komma att verka såsom ett medel att avskräcka från upplåtelse på arrende och nödgå jordägaren att för skötseln av sin jord anlita andra utvägar, vilka måhända utsatte honom för ekonomiskt äventyr.

Rätt enligt lag till ersättning tillerkändes arrendatorn enligt lagberedningens förslag allenast för botande av brist, som befunnits vid tillträdet (10 §), samt för tegelrör, som använts vid täckdikning (17 §). Emellertid gävos icke heller dessa regler tvingande natur. — 1907 års lag erhöll det innehåll, som lagberedningen föreslagit.

De bestämmelser om rätt för arrendator att även i vissa andra avseenden erhålla ersättningar för verkställda förbättringar å fastigheten, som innehållas i 17 och 18 §§ och för vilka redogörelse ovan lämnats, infördes genom lag den 27 juni 1927.

Till grund för dessa bestämmelser låg ett av de s. k. jordsakkunniga utarbetat förslag, framlagt i betänkande den 20 juni 1926. Däri anfördes bland annat:

Uppfattningen om arrendators rätt att av jordägaren erhålla ersättning för å fastigheten verkställda förbättringar synes efter allmänna arrendelagens tillkomst hava undergått förändring. Från olika håll och även vid flera tillfällen inom riksdagen har framhållits behovet av en utvidgning av allmänna arrendelagens bestämmelser i förevarande hänseende.

Enligt lagen den 25 juni 1909 om arrende av viss jord å landet i Norrland och vissa delar av Svealand, den s. k. norrländska arrendelagen, äger arrendator, som genom nyodling eller annan jordförbättring på ett varaktigt sätt förökad fastighetens värde, rätt till ersättning därför av jordägaren, när fastigheten avträdes. Ersättning för nyodling utgår emellertid icke med mindre jordägaren lämnat skriftligt samtycke till nyodlingen eller arrendatorn före dess företagande hos jordägaren anmält sin avsikt att odla samt därvid angivit platsen och de ungefärliga gränserna för det tillämnade odlingsområdet ävensom genom intyg av behörig person styrkt, att området lämpar sig för odling samt att odlingen är för fastigheten fördelaktig. Behörig att utfärda dylikt intyg är i statens eller hushållningssällskaps tjänst anställd lantbruksingenjör, agronom eller jordbrukskonsulent, så ock annan, som K. B. tillerkänt behörighet därtill. Ersättningen skall beräknas efter det ökade värde, som fastigheten till följd av nyodlingen eller jordförbättringen kan anses äga, då den avträdes av arrendatorn. Ersättningen må emellertid ej överstiga den för arbetets utförande nödiga kostnaden (11 §).

Att märka är, att ovan refererade bestämmelser gälla även beträffande av arrendatorn verkställd täckdikning.

Om elektrisk anläggning för fastighetens förseende med belysning eller drivkraft hembjudes jordägaren av arrendatorn, gälla (enl. 19 §) samma regler rörande jordägarens skyldighet att lösa anläggningen, som stadgats i 2 kap. 18 § i allmänna arrendelagen.

Vidare må erinras om bestämmelserna i 18 § allmänna arrendelagen och 19 § norrländska arrendelagen att om arrendatorn i andra fall, än som i lagarna särskilt reglerats, utöver vad honom ålegat nedlagt kostnad å fastigheten, så skall vad som sålunda åtgjorts vid avträdet hembjudas jordägaren till inlösen. Om jordägaren ej vill lösa, äger arrendatorn bortföra vad han

påkostat. Jord eller byggnad skall dock återställas i det skick, vari arrendatorn mottog den.

För att främja gödselvården hava statsmakterna för åtskillig tid sedan vidtagit åtgärder. Sålunda beslöts vid 1918 års riksdag inrättande av gödselvårdslånefonden. Gällande bestämmelser för lånerörelsen äro intagna i kungörelsen den 11 juli 1918 (nr 576) med däri genom kungörelserna nr 186 år 1925, 241 år 1927 och 132 år 1931 gjorda ändringar. Statslån från fonden tilldelas hushållningssällskap för att därav utlämna lån för utförande av ändamålsenliga gödselstäder samt sådana anordningar inom vederbörande djurstallar, som betingas av en rationell gödselvård (gödselvårdslån). Gödselvårdslån kan beviljas ägare eller brukare av åker eller annan odlad jord, oberoende av storleken av den fastighet, där arbetet är avsett att utföras, och beträffande brukare, av brukningstidens längd samt må ej beviljas till högre belopp än 2,000 kronor och icke uppgå till mer än 75 procent av den beräknade kostnaden för anläggningen.

Vid 1933 års riksdag hemställdes i två motioner, I: 330 och II: 507, att riksdagen måtte förbereda i stor utsträckning av arbetstillfällen samt för tillvaratagande av värdefulla växtnäringssämnen utav medlen till arbetslöshetens bekämpande dels anvisa ett förslagsanslag av 3.6 miljoner kronor att utgå såsom bidrag för utbyggande av cementerade gödselvårdsanläggningar, dels ock avsätta förslagsvis 3.6 miljoner kronor till utlämnande av lån för samma ändamål mot i tillämpliga delar nu gällande villkor för lån från gödselvårdslånefonden.

Särskilda utskottet anförde i utlåtandet nr 17 (sid. 82) beträffande dessa motioner, bland annat:

Såsom framgår av vad motionärerna anført ägnas för närvarande allt för liten omvårdnad åt tillvaratagandet av kreaturgödseln. Stora värden gå härigenom förlorade, och enligt utskottets mening är det därför av vikt, att från statsmakternas sida om möjligt ytterligare åtgärder vidtagas för åstadkommande av en förbättring av förhållandena å förevarande område. Då motionärernas förslag om statsbidrag för ifrågavarande ändamål är ägnat att bidraga till undanröjandet av en av de förnämsta orsakerna till att gödselvården hitills i många fall blivit försummad — nämligen bristen å anläggningskapital — synes detta förslag enligt utskottets mening värt beaktande.

En utvidgad verksamhet av det slag, varom här är fråga, är även av betydelse med hänsyn till önskvärdheten av att ökade arbetstillfällen i största möjliga utsträckning beredas.

I anslutning till vad sålunda anförts vill utskottet dels på grund av den betydelse ur jordbrukssynpunkt, som förekomsten av tidsenliga och ändamålsenliga gödselvårdsanläggningar äger, dels ock med hänsyn till det välbehöfliga arbetstillskott, vilket genom anordnandet därav tillskapas, förorda, att anslag anvisas för bidrag till ifrågavarande ändamål.

På hemställan av särskilda utskottet anvisade riksdagen för budgetåret 1933/1934 under utgifter för kapitalökning, fonden för förslag till statsverket, såsom särskilda reservationsanslag dels 700,000 kronor såsom bidrag till göd-

selvårdsanläggningar och dels 500,000 kronor såsom lån till dylika anläggningar.

Kungl. Maj:t har den 30 juni 1933 utfärdat kungörelse (nr 435) angående statsbidrag till gödselvårdsanläggningar. För statsbidrag gälla i huvudsak enahanda bestämmelser som för lån till gödselvårdsanläggningar. Statsbidraget har begränsats till belopp, motsvarande högst 25 procent av den beräknade kostnaden för den med bidraget avsedda anläggningen. Sammanlagda beloppet av för anläggningen beviljade statsbidrag samt lån av statsmedel får ej överstiga 2,000 kronor och ej heller utgöra mer än 75 procent av nyssnämnda kostnad.

I innevarande års statsverksproposition under utgifter för kapitalökning, fonden för förslag till statsverket, punkt 12, har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att såsom bidrag till gödselvårdsanläggningar anvisa för budgetåret 1934/1935 ett reservationsanslag av 700,000 kronor. Någon kapitalökning för nästa budgetår för gödselvårdslånefonden har däremot icke ansetts erforderlig. I två motioner, I: 169 och II: 313, har yrkats, bland annat, att anslagsbeloppet måtte bestämmas till 1,500,000 kronor i stället för 700,000 kronor.

Jordbruksutskottet har i utlåtande nr 53 anfört, att i betraktande särskilt av möjligheten att i form av lån från gödselvårdslånefonden ävensom såsom egnahemspremielån och stödlån erhålla bidrag för utförande av gödselvårdsanläggningar någon förhöjning av anslaget för bidrag till gödselvårdsanläggningar icke kunde tillstyrkas.

Riksdagen har med bifall till hemställan av jordbruksutskottet den 18 sistlidne april såsom bidrag till gödselvårdsanläggningar för nästa budgetår anvisat ett reservationsanslag av 700,000 kronor.

S. k. premielån kan utlämnas i förening med egnahemslån i syfte att stödja de egnahemslånetagare, som vid lägenhetens förvärvande ämna genom vissa odlings- och byggnadsarbeten i avsevärd mån förbättra, utvidga eller värdeförhöja jordbrukslägenhet. Premielån kan utgå bl. a. för uppförande av gödselstad [se kungörelsen den 8 juni 1928 (nr 217) angående allmänna grunder för den statsunderstödda egnahemsverksamheten, ändrad genom kungörelsen nr 169 år 1933, samt kungörelsen den 8 juni 1928 (nr 218) med reglementariska föreskrifter rörande den statsunderstödda egnahemslåne- och premielåneverksamheten, ändrad genom kungörelserna nr 249 år 1932 och 170 år 1933]. Stödlån, som tillkommit år 1932 för att bringa egnahemslåntagare hjälp i förhanden varande nödläge, kan beviljas bl. a. för anläggning för gödselvård [se kungörelsen den 23 mars 1934 (nr 54) om ackordslån och stödlån till jordbrukare].

Rörande innehållet i de lagregler, som föreslagits i de förevarande motionerna I: 65 och II: 128, har i *motionerna* anförts, bland annat:

Som villkor för rätt till ersättning torde böra sättas att anläggningen utförts efter plan, vilken antingen blivit av jordägaren godkänd eller ock uppgjorts av hos hushållningssällskap anställd jordbrukskonsulent.

Då arrendatorn ensam har omedelbar nytta av anläggningen och då bidrag och lån kan erhållas av statsmedel, som i regel fullt täcka den kontanta kostnaden, synes arrendators rätt till ersättning böra inträda först vid arrendets avträdande. Bestämmandet av ersättningens belopp torde, i likhet med vad som är fallet beträffande täckdikning, böra ske dels med hänsyn till arrendatorns kostnader för anläggningen, dels med hänsyn till den tid arrendatorn nyttjat densamma utan förhöjning av arrendet.

Beträffande ersättningens storlek synes denna böra sättas till arrendatorns kostnader för anläggningen, dock högst till den vid planens uppgörande beräknade anläggningskostnaden. Härifrån bör givetvis avgå det bidrag utan återbetalningsskyldighet, som arrendatorn ev. erhållit av statsmedel.

I fråga om den tid, som kan anses vara en skälig amorteringstid för en cementerad gödselstad, torde 25 år kunna beräknas. Arrendatorn skulle då, när fastigheten avträdes, av jordägaren erhålla ersättning för anläggningskostnaden enligt vad ovan sagts, med avdrag av en tjugofemtedel för varje helt år varunder han, utan förhöjning av arrendet, dragit nytta av anläggningen.

Lantbruksstyrelsen har i sitt över motionerna avgivna yttrande anfört, bland annat:

Med hänsyn till den avsevärda förbättring av jordbruksfastighet, som en cementerad gödselstad måste anses utgöra, håller *lantbruksstyrelsen* i likhet med motionärerna före, att jordägare bör vara skyldig att under vissa villkor ersätta arrendator kostnad för utförande av dylik anläggning.

Lantbruksstyrelsen anser sig i huvudsak kunna ansluta sig till vad motionärerna anfört i fråga om dylik ersättning. Vissa detaljmärkningar synas dock kunna framställas däremot.

Motionärerna hava föreslagit, bland annat, att arrendator bör tillerkännas ersättning med belopp, motsvarande beräknad anläggningskostnad med avdrag för det bidrag utan återbetalningsskyldighet, som han erhållit av statsmedel. Då emellertid dylikt bidrag kan tänkas utgå jämväl av andra allmänna medel, synes avdrag böra ske icke allenast för bidrag av statsmedel utan även för bidrag överhuvud taget av allmänna medel. Ersättning synes *lantbruksstyrelsen* vidare böra utgå icke på den beräknade kostnaden utan, såsom fallet är i fråga om ersättning för betesförbättring, på nödvändiga, verkliga kostnader för anläggningen.

Amorteringstiden för cementerad gödselstad hava motionärerna föreslagit till 25 år. Då fastigheten avträdes, skulle arrendator i enlighet härmed av jordägaren erhålla ersättning för anläggningskostnaden enligt vad ovan sagts med avdrag av en tjugofemtedel för varje helt år, varunder han utan förhöjning av arrendet dragit nytta av anläggningen. Enligt nyttjanderättslagen 2 kap. 17 § tredje stycket har motsvarande tid för täckdikning bestämts till 15 år. Med hänsyn såväl därtill att en gödselstads varaktighet icke torde vara avsevärt längre än i fråga om täckdikning som ock därtill att de nyttiga verkningarna av en gödselstadanläggning torde framträda i stort sett lika snart och i samma grad som av täckdikning, synes amorteringstiden i varje fall icke böra bestämmas till längre tid än högst 20 år.

Anmärkas må, att ett likalydande tillägg givetvis synes böra göras jämväl till norrländska arrendelagen (11 §).

Såsom framgår av den ovan lämnade redogörelsen hava statsmakterna med hänsyn till den stora nationalekonomiska vinst för landet, som en väl ordnad gödselvärd otvivelaktigt medför, vidtagit skilda åtgärder för att främja göd-

Utskottet.

selvården. Såväl lån som bidrag kunna erhållas för, bland annat, utförande av ändamålsenliga gödselvårdsanläggningar.

I många fall torde en arrendator å jordbruksfastighet anse det vara med sin fördel förenligt att anlägga gödselstad. En sådan anläggning är givetvis till viss fördel även för jordägaren, i det att värdet å hans fastighet nästan undantagslöst därigenom förhöjes. Rätt för arrendatorn att av jordägaren få ersättning för anläggningen finnes emellertid icke stadgad i nu gällande lagstiftning. Huruvida en sådan rätt skall genom lag tillerkännas arrendatorn samt det närmare innehållet av en lagstiftning härutinnan bör enligt utskottets mening med hänsyn till frågans vikt och betydelse göras till föremål för utredning.

Vid en sådan utredning torde böra övervägas de olika möjligheter, som erbjudas att ordna en dylik ersättningsfråga. Det bör vara särskilt angeläget att giva sådana regler, att jordägaren icke ådrages onödiga utgifter. Ersättning bör därför icke utgå till arrendator för sådana kostnader, för vilka han kunnat erhålla bidrag av allmänna medel, därest alla de möjligheter anlåtats, som författningarna medgiva. Ävenledes torde böra beaktas, att bestämmelser givas om betryggande kontroll över arbetets utförande.

B. Revision av den sociala arrendelagstiftningen.

I 2 kap. 7 § nyttjanderättslagen stadgas, bland annat, att, om jordägare undandrager sig att tillhandahålla arrendatorn arbete, som denne enligt avtalet är skyldig utgöra, eller annat för arrendatorn lika förmånligt arbete, arrendatorn skall njuta skäligt skadestånd. Denna regel är av tvingande natur.

Enligt 5 § norrländska arrendelagen skall vad i 2 kap. 7 § nyttjanderättslagen stadgas, lända till efterrättelse, därest arrendatorn enligt arrendeavtalet skall utgöra dagsverken eller annat arbete.

Särskilda bestämmelser finnas i allmänna arrendelagen §§ 45—54 om jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare. Av dessa bestämmelser må omnämnas dels det allmänna stadgandet i 46 §, att upplåtelse som regel skall ske för viss tid, ej understigande femton år, eller ock för arrendatorns livstid, dels ock dispensbestämmelserna i 54 §. Om särskilda omständigheter visas böra föranleda därtill, att arrendeavtal, som skriftligen upprättats, undantages från tillämpning av något av stadgandena i 46—50 §§ eller 52 eller 53 §, och om avtalet innehåller förbehåll, att medgivande därtill må sökas, så ankommer det på K. B. i det län, där fastigheten är belägen, att medgiva sådant undantag. Såsom sådan omständighet skall särskilt anses, att arrendatorn på grund av det arrenderade områdets beskaffenhet och omfattning icke av jordbruket kan erhålla sin huvudsakliga bärgning, eller att med hänsyn till eget jordbruk eller skogsbruk det för jordägaren är av synnerlig vikt att över området äga friare bestämmanderätt än som följer av ovan nämnda stadganden.

Bestämmelse om femtonårig arrendetid såsom regel återfinnes i norrländska arrendelagen i 2 §. Jämväl enligt denna lag kunna särskilda omständigheter

föranleda dispens från lagens tillämpning (31 §). Såsom sådan omständighet skall särskilt anses, att det arrenderade området till beskaffenhet och omfattning icke är sådant, att självständigt jordbruk kan idkas därå, eller att med hänsyn till eget jordbruk eller skogsbruk det för jordägaren är av synnerlig vikt att över området äga friare bestämmanderätt än som följer av lagens bestämmelser.

I anledning av åtskilliga motioner behandlades vid 1930 års riksdag ingående vissa sociala jordfrågor. I utlåtande nr 1 upptog sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet under skilda huvudrubriker olika jordfrågor, bland annat den sociala arrendelagstiftningen samt vissa spörsmål rörande denna lagstiftnings tillämpning och verkningar särskilt i Värmland och vissa delar av Bergslagen (huvudrubrik II). Härvid behandlades efter en inledande historik och översikt, bland annat, under punkt a) frågan om sammankoppling av arrendeavtalet med ett arbetsavtal samt under punkt h) frågan om den sociala arrendelagstiftningens tillämpning och verkningar särskilt i Värmland och vissa delar av Bergslagen. Beträffande historik med mera angående dessa frågor anhåller utskottet att få hänvisa till sammansatta andra lag- och jordbruksutskottets ovannämnda utlåtande nr 1 vid 1930 års riksdag sid. 17—26 samt 42—47.

På hemställan av det sammansatta utskottet beslöt riksdagen, bland annat, att i skrivelse (nr 276) till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville verkställa utredning rörande erfarenheterna vid tillämpningen av gällande arrendelag i vad avsåge arrenden, som fölle under den sociala arrendelagstiftningen, med särskild hänsyn till de delar av riket, till vilka den norrländska arrendelagen utsträcktes genom lag den 27 juni 1927 (d. v. s. Värmland och vissa socknar i Örebro län), ävensom för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

I detta sammanhang må omnämnas, att i det sammansatta utskottets utlåtande nr 1 under särskilda huvudrubriker vidare behandlades, bland annat, frågan om frilösning av arrendjordbruk (V), därutinnan viss utredning föreslogs, vartill utskottet återkommer nedan under punkt C, samt frågan om återupptagande av den sociala jordfrågan i hela dess vidd (IX). I detta hänseende erinrade utskottet, att förut i utlåtandet utredning tillstyrkts rörande vissa särskilda delar av den sociala jordfrågan, samt hemställde, att vad därutöver yrkats icke måtte föranleda till någon åtgärd.

Denna hemställan bifölls av riksdagen.

Den 4 december 1930 utsåg dåvarande chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet von Stockenström, jämlikt bemyndigande av Kungl. Maj:t fem utredningsmän att verkställa ovannämnda utredning jämte vissa andra av riksdagen i samband därmed begärda utredningar. Till utredningsmän utsågos professorn K. G. Westman (ordförande), lantbrukaren Elof B. Andersson i Fältenborg, jägmästaren C. G. L. H:son Tamm, dåvarande bankofullmäktigen

P. E. Sköld och ombudsmannen H. Molander. Utredningsmännen antogo namnet »Sociala jordutredningen». (Sedan bankofullmäktigen Sköld utnämns och förordnats till statsråd och chef för jordbruksdepartementet, tillkallades den 26 september 1932 i hans ställe såsom ledamot av kommittén sekreteraren hos svenska skogs- och flottningsarbetareförbundet redaktören H. Sten.)

Sociala jordutredningen upptog såsom ett första led i sitt uppdrag till utredning fråga om vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen samt avgav i detta ämne betänkande den 5 december 1931 (Statens offentl. utredn. 1932: 1). Efter en historik (sid. 10—45) lämnades en redogörelse för av sociala jordutredningen inhämtade upplysningar (sid. 45—68). Vidare redogjordes (i bilaga, sid. 76—121) för en av utredningsmännen företagen studieresa till Värmlands m. fl. län 19—23 augusti 1931. Betänkandet innehöll slutligen »förslag till lag om ändrad lydelse av 2 kap. 7, 39, 41 och 54 §§ lagen den 14 juni 1907 (nr 36, sid. 1) om nyttjanderätt till fast egendom» samt »förslag till lag om ändrad lydelse av 28 och 31 §§ lagen den 25 juni 1909 (nr 57, sid. 2) om arrende av viss jord å landet i Norrland och vissa delar av Svealand» ävensom motivering därtill (sid. 68—75). Lagförslagen finnas intagna här ovan i utlåtandet. Sociala jordutredningens motivering har till huvudsaklig del återgivits i motionen I: 140, och anhåller utskottet att därutinnan få hänvisa till motionen.

I motionen I: 140 föreslås, att riksdagen skall antaga dessa av sociala jordutredningen utarbetade lagförslag. I motionen I: 278 punkt 2 hemställs om en revision av den sociala arrendelagstiftningen, ett yrkande som delvis torde kunna anses sammanfalla med yrkandet i motionen I: 140.

Över sociala jordutredningens betänkande hava yttranden av Kungl. Maj:t inforrats från samtliga länsstyrelser, vilka tillika ålagts att införskaffa yttranden från jordbrukskommissionerna, domänstyrelsen, lantbruksstyrelsen med åliggande tillika att bereda hushållningssällskapens förvaltningsutskott tillfälle att yttra sig samt statens egnahemsstyrelse. Tillfälle att avgiva yttrande över förslaget har dessutom lämnats Sveriges allmänna lantbrukssällskap, Sveriges skogsägareförbund, svenska skogs- och flottningsarbetareförbundet samt svenska sågverksarbetareförbundet. Därjämte har genom statsrådets och chefens för justitiedepartementet försorg en kortfattad promemoria över förslaget tillställts ett antal enskilda personer för yttrande. Yttranden hava avgivits av samtliga myndigheter, sammanslutningar och personer utom Jämtlands läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott, svenska skogs- och flottningsarbetareförbundet, svenska sågverksindustriarbetareförbundet, jordbrukskommissionen i Kristianstads län samt förvaltningsutskotten för hushållningssällskapen i Södermanlands, Gotlands, Göteborgs och Bohus samt Skaraborgs län. De fem sistnämnda hava förklarat sig avstå från att yttra sig över betänkandet.

Sociala jordutredningens förslag har lämnats utan erinran av länsstyrelser-

na i Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Blekinge, Malmöhus, Värmlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län, jordbrukskommissionerna i Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Blekinge, Malmöhus, Göteborgs och Bohus, Värmlands, Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län samt förvaltningsutskotten för hushållningssällskapen i Jönköpings, Kronobergs, Kalmar (södra hushållningssällskapet), Blekinge, Kristianstads, Malmöhus, Värmlands, Västmanlands, Kopparbergs, Västernorrlands och Norrbottens län.

Ej heller jordbrukskommissionen i Södermanlands län och Östergötlands läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott hava haft något att erinra mot de föreslagna lagändringarna i och för sig men hava (liksom vissa andra) önskat mera genomgripande ändringar i den sociala arrendelagstiftningen.

Förslaget såsom helhet synes i princip hava tillstyrkts, förutom av förut nämnda myndigheter, jämväl av länsstyrelserna i Södermanlands, Östergötlands, Kristianstads, Hallands, Göteborgs och Bohus, Västmanlands och Västernorrlands län, jordbrukskommissionerna i Hallands, Skaraborgs, Örebro, Västmanlands och Jämtlands län, lantbruksstyrelsen samt förvaltningsutskotten för hushållningssällskapen i Kalmar (norra hushållningssällskapet), Hallands, Örebro och Västerbottens län.

Mer eller mindre avvisande mot förslaget i dess helhet hava ställt sig länsstyrelserna i Älvsborgs och Skaraborgs län, jordbrukskommissionerna i Kopparbergs län samt inom Älvsborgs läns norra och södra hushållningssällskaps verksamhetsområden, Stockholms stads och läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott, Uppsala läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott, förvaltningsutskotten inom Älvsborgs läns norra och södra hushållningssällskap, statens egnahemsstyrelse samt Sveriges skogsägareförbund.

Övriga myndigheter och sammanslutningar, som avgivit yttrande, nämligen länsstyrelserna i Stockholms, Uppsala, Örebro, Kopparbergs och Gävleborgs län, jordbrukskommissionerna i Stockholms, Uppsala och Gävleborgs län, Gävleborgs läns hushållningssällskaps förvaltningsutskott, domänstyrelsen och Sveriges allmänna lantbrukssällskap, hava i olika avseenden framställt detalj-anmärkningar mot förslaget.

Till fullgörande av uppdraget att verkställa utredning rörande erfarenheter-na vid tillämpningen av gällande arrendelag såvitt angår arrenden, som falla under den sociala arrendelagstiftningen, med särskild hänsyn till de delar av riket, till vilka den norrländska arrendelagen utsträcktes år 1927, har sociala jordutredningen, såsom av det föregående framgår, avlämnat betänkande till Kungl. Maj:t den 5 december 1931, innehållande, bland annat, förslag till ändringar i vissa delar av nyttjanderättslagen och norrländska arrendelagen. Över detta betänkande hava åtskilliga myndigheter, sammanslutningar och enskilda personer under år 1932 avgivit yttranden till Kungl. Maj:t.

Med hänsyn till önskvärldheten av att de spörsmål, som i anledning av nämnda betänkande och däröver avgivna yttranden föreligga till övervägande, bringas till lösning, anser sig utskottet böra föreslå riksdagen att i skrivelse till

Utskottet.

Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville slutföra utredningen om de förslag till ändringar i nyttjanderättslagen och norrländska arrendelagen, vilka sociala jordutredningen i sitt ifrågavarande betänkande framlagt, samt förelägga riksdagen det förslag, vartill utredningen kan föranleda.

I den mån det yrkande, som framställts i punkten 2 av motionen I: 278, icke kan anses bifallet genom den framställning till Kungl. Maj:t, som utskottet här ovan föreslagit, finner utskottet icke skäl att tillstyrka bifall till det samma.

C. Frilösning av arrendejordbruk med stöd av expropriationsrätt.

Jämväl förevarande spörsmål behandlades, såsom ovan nämnts, ingående vid 1930 års riksdag. Utskottet anhåller härutinnan att få hänvisa till sammansatta andra lag- och jordbruksutskottets utlåtande nr 1, sid. 75—96.

På hemställan av det sammansatta utskottet beslöt riksdagen i skrivelse (nr 276) anhålla, att Kungl. Maj:t — i anslutning till samtidigt begärd utredning rörande de ekonomiska förutsättningarna för bärighet av mindre jordbruk och rörande ökade möjligheter för lantarbetare, skogsarbetare, hemmansägare-, arrendators- och småbrukaresöner samt andra mindre bemedlade härför lämpliga personer att erhålla egna jordbruk — ville verkställa utredning rörande de ytterligare åtgärder, som kunde anses ägnade att ekonomiskt underlätta frilösning av mindre arrendejordbruk, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Jämväl denna utredning uppdrogs åt sociala jordutredningen, som ännu icke slutfört densamma.

Ur sociala jordutredningens betänkande den 5 december 1931 med förslag till vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen må i detta sammanhang anföras följande uttalande av utredningen (sid. 70):

Den skärpta arrendelagstiftningen, icke minst skadeståndsbestämmelserna i 7 §, har i sin mån föranlett, att skogsbolagen, som tidigare ogärna velat avhända sig sina arrendeställen, numera i stor utsträckning söka avveckla arrendesystemet och försälja arrendegårdarna.

Under det att det tidigare från arrendatorshåll med styrka framträtt en strävan att få friköpa arrendejordbruken, har med nuvarande ekonomiska förhållanden hos arrendatorerna ett motsatt intresse gjort sig märkbart. De flesta arrendatorer, varom här är fråga, äro för sitt uppehälle till stor del beroende av det arbete med kolning, skogskörning, huggning o. dyl., vartill bolaget kan bereda tillgång. I egenskap av arrendator känner skogsarbetaren sig tryggare för den nödvändiga arbetstillgången än om han med äganderätt förvärvade sitt ställe. Ett annat skäl, som under nuvarande ekonomiska förhållanden ur arrendatorns synpunkt talar mot frilösning, är, att räntorna på köpeskillingen och övriga med äganderätten förenade årliga utgifter ofta betydligt överstiga den arrendeavgäld, som för närvarande utgår. Arrendatorerna se därför i många fall numera med bekymmer på bolagens stora utbud av arrendeställen.

I motion I: 213 vid 1932 års riksdag föreslog herr Lindhagen, att riksdagen ville med stöd av de sociala jordkommissionernas i gångna tider framlagda

grundsatser och lagförslag antaga skäligen lagar med stöd ytterst av tvångsföreskrifter om, bland annat, frilösning av arrendjordbruk.

Andra lagutskottet, som hänvisade till det åt sociala jordutredningen lämnade uppdraget, avstyrkte motionen (utlåtande nr 24).

Reservation anfördes av herrar Linder och Lindhagen.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Vid 1933 års riksdag hemställdes i likalydande motionerna I: 323 av herr Lindhagen och II: 520 av herr Wiklund m. fl., att riksdagen ville provisoriskt antaga lag om sådan ändring av lagen den 12 maj 1917 om expropriation, att i 1 § en ny punkt, 14, måtte tilläggas, enligt vilken expropriation skulle kunna tillåtas bland annat för frilösning av smärre arrendjordbruk.

Andra lagutskottet hemställde (utlåtande nr 32), att motionerna icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Reservation anfördes av herr Lindhagen.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Det må här omnämnas, att yrkanden vid innevarande års riksdag framställda av herr Lindhagen i motionerna I: 276, I: 277 och I: 279, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära förslag till lagar om rikets kolonisation och om komplettering av ofullständiga jordbruk med stöd av expropriationsrätt ävensom att riksdagen måtte provisoriskt antaga vissa ändringar i gällande expropriationslag — innefattande, bland annat, expropriationsrätt för smärre arrendjordbruk — i avvaktan på effektiva jordreformer. Nämnade tre motioner behandlas av utskottet i utlåtandet nr 40, vartill utskottet anhåller att få hänvisa.

De skäl, som tidigare vid upprepade tillfällen anförts, när riksdagen avstyrkt att införa rätt för arrendator att genom expropriation frilösa arrende, anser utskottet alltjämt äga giltighet. Riksdagen har, såsom av det föregående framgår, i stället uttalat sig för, att ett övervägande borde ske rörande ytterligare åtgärder, som kunde anses ägnade att ekonomiskt underlätta frilösning av mindre arrendjordbruk, samt hemställt att, sedan utredning verkställdes, de förslag, vartill densamma kunde föranleda, måtte framläggas för riksdagen. Utredningen ifråga har av Kungl. Maj:t uppdragits åt sociala jordutredningen, som hittills icke avslutat densamma.

Utskottet.

Med hänsyn till vad sålunda anförts finner utskottet icke skäl tillstyrka riksdagen att i anledning av det i motionen I: 278 under punkt 1 gjorda yrkandet göra någon framställning till Kungl. Maj:t.

D. Reglering av arrendebelopp.

I 47 § andra stycket i nyttjanderättslagen finnes en bestämmelse — som gäller för jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare — att, om i orten allmän svårare missväxt inträffar, arrendator skall njuta

skälig nedsättning i legan, där densamma är utsatt i penningar eller natur-alster. Ett lagstadgande av enahanda innehåll återfinnes i 5 § tredje stycket av norrländska arrendelagen. Bestämmelser därutöver om att arrendebelopp skola rättas efter konjunkturerna finnas icke i nämnda arrendelagar.

Fråga om reglering av arrendebelopp behandlades bland annat av jordkommissionen i det uti del VI av dess betänkanden (S. O. U. 1923:40) framlagda förslaget till social arrendelag. Jordkommissionen förklarade, att den i sitt förslag till sådan lag icke ansåg sig böra förorda någon jämkning av den mellan kontrahenterna avtalade legan för annat fall än vid allmän svårare missväxt i orten.

I reservation till jordkommissionens betänkande anförde herr Lindhagen, att det syntes honom som om tillfälle borde beredas till en prövning av arrendevillkoren under pågående arrendetid även vid andra katastrofer än missväxt såsom vid våldsamma konjunkturväxlingar.

I betänkande med förslag till lag om ändrad lydelse av vissa delar av nyttjanderättslagen (S. O. U. 1926:8) yttrade jordsakkunniga i samband med att de förklarade sig icke kunna förorda tvingande bestämmelser om nedsättning i legan vid svårare missväxt i orten beträffande arrenden under andra jordägare än bolag och därmed jämställda, bland annat, att de ännu mindre kunde biträda herr Lindhagens ovan omförmälda i jordkommissionen reservationsvis framförda hemställan.

I fråga om arrendatorer av kronan tillhöriga jordbruksegendomar samt av ecklesiastika boställen finnas i åtskilliga författningar m. m. bestämmelser, som medgiva viss reglering av arrendebelopp (Svensk förf. saml. nr 186, 187, 376, 465 och 466 år 1932 samt 79 och 100 år 1933).

Utskottet.

Vad i motionen I: 278 anförts rörande behovet och lämpligheten av en lag med bestämmelser angående reglering av arrendebelopp anser utskottet icke böra giva anledning till en framställning till Kungl. Maj:t i syfte att få en sådan lagstiftning till stånd. Utskottet vill fördenskull föreslå, att den i punkten 3 av motionen I: 278 gjorda hemställan icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

E. Tvångsförlängning av för korta arrendetider.

Fråga angående antagande av lag om förlängning av vissa arrendeavtal var under samtliga åren 1920—1924 föremål för riksdagens prövning i anledning av propositioner och motioner. Frågan föll emellertid varje år och någon lagstiftning i ämnet kom icke till stånd. För vad i denna fråga förekommit lämnas redogörelse i andra lagutskottets utlåtande nr 38 till 1924 års riksdag, till vilket utskottet anhåller att få hänvisa.

I förevarande sammanhang må erinras därom, att såväl enligt norrländska arrendelagen som enligt allmänna arrendelagens stadganden om jordbruks-

arrenden under bolag och med dem likställda jordägare såsom huvudregel för arrendetidens längd gäller, att densamma ej skall understiga femton år. I fråga om jordbruksarrenden under fideikommiss är motsvarande tid tio år.

I sitt betänkande den 5 december 1931 med förslag till vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen anförde sociala jordutredningen, bland annat, att jordägarna (bolag) i många fall sökte ernå kortare arrendetid, antingen genom införande i kontrakten av villkor, som föranledde arrendatorerna att uppsäga avtalen efter kortare tid, eller också genom dispens. Ofta slötos avtal med arrendetid av endast ett år, varvid samtidigt överenskoms, att dispens skulle sökas. I regel biföllos dylika dispensansökningar av länsstyrelserna.

I de lagförslag, som utarbetats av sociala jordutredningen och vilkas antagande av riksdagen påyrkats i motionen I: 140, hava intagits ändrade dispensbestämmelser, därvid sociala jordutredningen med ledning av gjorda erfarenheter sökt utforma de dispensgrunder, som skäligen böra bibehållas, och utsluta de, som visat sig mindre motsvara berättigade intressen.

För den i punkten 4 av motionen I: 278 gjorda hemställan angående framställning till Kungl. Maj:t, att en lag rörande tvångsförlängning av korta arrendetider måtte utarbetas, hava icke anförts skäl, som kunna föranleda utskottet att därtill giva sitt tillstyrkande.

Utskottet.

F. Kontroll på den sociala arrendelagstiftningen.

Inledningsvis må i anledning av yrkandet i motionen I: 281 erinras, att i 1 § lagen den 27 juni 1927 angående uppsikt å vissa jordbruk stadgas, att om brukningsdel är av den beskaffenhet och omfattning samt tillhör sådan ägare, att med avseende å arrende därav gäller norrländska arrendelagen eller vad i lagen om nyttjanderätt till fast egendom är särskilt stadgat om jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare, så skall uppsikt hållas däröver att brukningsdelen ej vanhävdas, vare sig därigenom att jordbruket så vanskötes, att dess vidmakthållande äventyras, eller därigenom att nödiga byggnader bortföras eller lämnas utan underhåll. För uppsiktens utövande skall enligt 4 § för varje hushållningssällskaps verksamhetsområde finnas en jordbrukskommission, bestående av tre ledamöter, nämligen en ordförande, utsedd av Konungen, och två andra ledamöter, valda den ena av landstinget och den andra av hushållningssällskapet förvaltningsutskott.

Frågan om kontroll å den sociala arrendelagstiftningens tillämpning har tidigare varit föremål för utredning av sakkunniga samt prövning av riksdagen. För vad därutinnan tidigare förekommit lämnas redogörelse i sammansatta andra lag- och jordbruksutskottets förut omförmälda utlåtande nr 1 till 1930 års riksdag, och får utskottet beträffande tiden till och med år 1928 hänvisa till nämnda utlåtande sid. 38—40.

Vid 1929 års riksdag hemställdes i motioner, I: 185 av herr Lindhagen och II: 275 av herr Pettersson i Hällbacken m. fl., att riksdagen ville besluta sådana ändringar och tillägg till gällande sociala arrendebestämmelser, att, bland annat, kontroll vunnes på lagens tillämpning. Eventuellt yrkades framställning till Kungl. Maj:t i nämnda syfte.

I sitt över motionerna avlåtna utlåtande, nr 17, hemställde andra lagutskottet, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om förslag till åtgärder från det allmännas sida för att åt sådana arrendatorer under bolag och med dem likställda, för vilka särskilda sociala lagbestämmelser gälla, bereda möjlighet att kostnadsfritt erhålla rättshjälp med avseende å frågor rörande arrendeförhållanden.

I reservation av sex ledamöter hemställdes om bifall till motionernas yrkande. Mot utskottets hemställan om skrivelse till Kungl. Maj:t anmäldes reservation av två ledamöter.

Med bifall till utskottets hemställan begärde riksdagen i skrivelse nr 80 sådant förslag rörande rättshjälp åt vissa arrendatorer, som utskottet ifrågasatt.

I motion I: 208 punkt 5 framställde herr Lindhagen vid 1930 års riksdag samma yrkande som i motionen I: 185 vid 1929 års riksdag.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet anförde i anledning av motionen i sitt utlåtande nr 1, att länsstyrelserna, efter remiss, under slutet av 1929 avgivit utlåtanden till Kungl. Maj:t i den fråga, som riksdagens skrivelse nr 80 år 1929 berört. Utskottet uttalade för sin del önskvärdheten av att förslag i det på Kungl. Maj:ts prövning beroende ärendet så snart som möjligt utarbetades och framlades. Utskottet erinrade vidare om, att utskottet i anledning av andra väckta motioner förordade anhållan hos Kungl. Maj:t om utredning rörande erfarenheterna vid tillämpningen av gällande arrendelagar i vad avsåge arrenden, som fölle under den sociala arrendelagstiftningen, med särskild hänsyn till de delar av riket, till vilka den s. k. norrländska arrendelagen utsträcktes genom lag den 27 juni 1927, samt om framläggande för riksdagen av de förslag, vartill utredningen kunde föranleda. Utskottet fann icke skäl föreligga att med anledning av yrkandet i motionen I: 208 punkten 5 då ifrågasätta någon ytterligare åtgärds vidtagande. Reservation anfördes av herr Lindhagen.

Utskottets hemställan om sådan undersökning rörande den sociala arrendelagstiftningens tillämpning och verkningar, som nyss nämnts, samt om avslag å det i motionen I: 208 punkten 5 framställda yrkandet godkändes av riksdagen.

Nämnda utredning verkställdes, såsom förut omnämnts, av sociala jordutredningen och framlades i dess betänkande den 5 december 1931 med förslag till vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen (S. O. U. 1932: 1). I betänkandet anfördes, bland annat (sid. 75), att arrendatorerna ofta tillhörde

de mindre bemedlade samhällsklasserna. De vore därför säkerligen ofta i behov att kostnadsfritt erhålla råd och upplysningar eller annat biträde i ärenden angående arrendeavtalet och därmed sammanhängande frågor. Genom en sådan anordning skulle även kunna vinnas en viss garanti för att den sociala arrendelagstiftningens bestämmelser komme att noga följas. Utredningsmännen ville därför bringa i erinran riksdagens skrivelse nr 80 år 1929.

Vid 1932 års riksdag yrkade herr Lindhagen i motion I:213, att riksdagen måtte antaga, bland annat, lag om effektivitet i den sociala arrendelagstiftningen.

Andra lagutskottet hemställde i utlåtande nr 24 om avslag å motionen.

Reservation anfördes av herrar Linder och Lindhagen.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Sedan riksdagens ovannämnda skrivelse nr 80 år 1929 tidigare handlagts inom justitiedepartementet, därvid länsstyrelserna efter remiss avgivit yttranden över densamma, anmäldes skrivelsen inför Kungl. Maj:t den 28 augusti 1933 å jordbruksdepartementets föredragning. Då uppdrogs åt sociala jordutredningen att verkställa i ärendet erforderlig ytterligare utredning. Sådan avgavs i betänkande den 13 oktober 1933, vilket innehöll förslag till kungörelse i ämnet.

I överensstämmelse med sociala jordutredningens förslag hemställde Kungl. Maj:t i årets statsverksproposition, nionde huvudtiteln, punkt 107, att riksdagen till bestridande av kostnaderna för arrenderådgivning åt arrendatorer under bolag eller med dem likställda jordägare, för vilka särskilda sociala lagbestämmelser gälla, måtte anvisa för nästa budgetår ett extra förslagsanslag av 10,000 kronor.

Denna hemställan hänvisades till jordbruksutskottet, som i sammanhang därmed behandlade två motioner, I:280 av herr Lindhagen och II:357 av herr Ericsson i Sörsjön m. fl. (se jordbruksutskottets utlåtande nr 1, punkt 50). Motionen I:280 har åberopats såsom stöd för den motion, I:281, som andra lagutskottet nu har att behandla. Beträffande innehållet i motionen I:280 får utskottet hänvisa till densammas text.

På hemställan av jordbruksutskottet beslöt riksdagen den 7 sistlidne april dels att med avslag å i motionen II:357 gjort yrkande bifalla Kungl. Maj:ts förslag, dels ock att motionen I:280, i den mån den icke kunde anses besvarad genom nämnda beslut, icke skulle föranleda till någon åtgärd.

Slutligen får utskottet i förevarande sammanhang omnämna, att jordbrukskommissionen i Västmanlands län på grund av erfarenheter, som vunnits vid resor inom tjänstgöringsområdet, i en den 2 december 1932 dagtecknad skrivelse bringat till Kungl. Maj:ts kännedom, att åtgärder i vissa fall syntes bliva vidtagna i syfte att kringgå bestämmelserna i lagen den 27 juni 1927 angående uppsikt å vissa jordbruk. Nämnda skrivelse jämte vissa i anledning

av densamma avgivna utlåtanden hava av Kungl. Maj:t överlämnats till sociala jordutredningen med uppdrag att till prövning upptaga däri omförmälda spörsmål. Ärendet har ännu ej slutbehandlats av sociala jordutredningen.

Utskottet. Av vad ovan anförts framgår, att riksdagen innevarande år beviljat anslag för arrenderådgivning åt arrendatorer under bolag eller med dem likställda jordägare, för vilka särskilda sociala lagbestämmelser gälla. Härigenom torde även ernås en viss kontroll över att den sociala arrendelagstiftningens bestämmelser efterföljas. Skäl för att tillskapa lagstiftning rörande ytterligare sådan kontroll hava enligt utskottets mening icke anförts. Utskottet finner sig med anledning härav icke kunna tillstyrka den i motionen I: 281 gjorda hemställan.

På grund av vad ovan (under A—F) anförts får utskottet hemställa,

I. att riksdagen i anledning av de ovan under *A* behandlade motionerna I: 65 och II: 128 måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville verkställa utredning, huruvida och i vilken omfattning i lag måtte stadgas rätt för arrendator att av jordägaren erhålla ersättning för under arrendetiden utförd ändamålsenlig gödselstadanläggning samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kan föranleda;

II. att riksdagen i anledning av under *B* här ovan behandlade motionen I: 140 samt punkten 2 i motionen I: 278 måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte slutföra utredningen om det förslag till ändringar i vissa delar av nyttjanderättslagen och norrländska arrendelagen, som framlagts av sociala jordutredningen i dess betänkande den 5 december 1931, samt förelägga riksdagen det förslag, vartill utredningen kan föranleda;

III. att den under *B* här ovan behandlade, i motionen I: 278 punkten 2 gjorda hemställan, i den mån den icke kan anses besvarad genom vad utskottet under II hemställt, icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

IV. att den under *C* här ovan behandlade, i motionen I: 278 punkten 1 gjorda hemställan icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

V. att den under *D* här ovan behandlade, i motionen I: 278 punkten 3 gjorda hemställan icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;

VI. att den under punkten *E* här ovan behandlade, i motionen I: 278 punkten 4 gjorda hemställan icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd; samt

VII. att den ovan under *F* behandlade motionen I: 281 icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 17 maj 1934.

På andra lagutskottets vägnar:

K. G. WESTMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *K. G. Westman*, *Linder*¹, *Frändén*, *Gustaf Tamm*^{*}, *Lindhagen*, *P. Sandström* och *Norman*², fröken *Hesselgren*¹ samt herrar *Olof Carlsson*^{*} och *John Björck*^{2*};

från andra kammaren: herrar *Magnusson* i Skövde, *Magnusson* i Kalmar³, *Hage*², *Johanson* i Hallagården⁴, *Wallerius*^{3*}, *Pettersson* i Hällbacken, *Hansson* i Trollhättan^{*}, *Gardell i Gahns*⁵ och *Sandström* i Nyland⁶, fru *Nordgren*^{4*} samt herr *Österström*.

¹ Ej närvarande vid behandlingen av I: 65, I: 140, I: 278 punkt 2 samt II: 128.

² » » » » I: 278 punkt 1, 3 och 4 samt I: 281.

³ » » » » I: 140 och I: 278 punkt 2.

⁴ » » » » I: 65 och II: 128.

⁵ » » » » I: 140, I: 278 och I: 281.

⁶ » » » » I: 65, I: 278 punkt 1, 3 och 4, I: 281 samt II: 128.

* » » » utlåtandets justering.

Reservationer:

Beträffande utlåtandet i dess helhet:

1) av herr *Lindhagen*, som avgivit ett så lydande

Särskilt yttrande.

År 1927 var landets åkerareal på egendomar med minst 2 hektar åkerjord till 25.5 procent utarrenderad. År 1919 var procenten 27.6.

Arrendatorerna ha alltid haft svårigheter att göra sig gällande. Nu, än mera än tillförne, äro de undanskymda i statsmakternas bevägenhet. Deras livsintressen sakna ankarfästen i den härskande industri- och stadskulturen. Deras representation i riksdagen är så gott som ingen. De stora avstånden förhindra dem att bilda någon riksorganisation, som kan ingiva fruktan. Deras berättigade intressen skyddas ej heller av deras vida mäktigare i ett bondeförbund sammanslutna jordbruksskamrater, de självägande jordbrukarna, vilka utgöra en värld för sig.

Vid sådant förhållande och då de svaga enligt min inställning böra omhägnas, uppfordrar icke minst det nutida läget till *ett allvarligt inträngande i*

arrendatorklassens problem, som nu genom skilda motioner lagts på riksdagens bord. Då en kort motionstid och en kort reservationstid ej berett mig tillfälle till en ingående framställning, nödgas jag inskränka mig till några erinringar vid äventyr av förbiseenden och försummanden av viktiga synpunkter.

Ersättning för gödselstadanläggning.

Denna angelägenhet är av utskottet satt i främsta rummet och upptager hälften av utrymmet i betänkandet. Detta synes mig tidsenligt. Vi mäktade ej nu så mycket i jordfrågan. Det är vilsamt att få inskränka sig till en liten detalj, som i sitt slag dock är viktig. Inom utskottet höjdes betänkligheter från flera även mot en sådan omtanke om arrendatorerna, vilket ock tagit sig uttryck i en reservation. Jag instämmer i utskottets hemställan.

Revision av den sociala arrendelagstiftningen.

Med detta kapitel har utskottet råkat in i arrendefrågans alla problem och intressenas inferno.

Utskottets redaktion har upplagt ärendet såsom en tvekamp mellan den sociala jordutredningens förslag till vissa mindre ändringar i den sociala arrendelagstiftningen av tillfällig anledning från en viss landsända samt jordkommissionens för tillfället undanskjutna och oprövade förslag till ny social arrendelag för riket. Jag har gjort gällande, att det sista förslaget större problem omsider också böra komma under bedömande och statens omkostnader även för denna utredning sålunda omsider bli tillgodogjorda. Utskottet har icke i någon mån sysslat med min motion på denna punkt men tillgodogjort sig mitt yrkande såsom innefattande hemställan om en viss medverkan till övervägande av Tamms och Elof Anderssons motion. På samma gång avstyrker utskottet varje hänsyn till realiteter, som ligga bakom jordkommissionens förslag. Det är, synes mig, orätt och klassegoistiskt handlat mot arrendatorklassen.

Huvudsaken är sålunda nu de förvecklingar, som ägt rum inom vissa delar av *Värmlands och Örebro läns bergslager*. En gammal bruksrörelse äger rum därstädes. På dessa trakter ha därför arrendet av jordbruket och uppgiften som skogsarbetare sammanvuxit kanske mer än annorstädes. Denna omständighet har utnyttjats av jordägarna för att störta arrendelagen, som velat giva arrendatorn såsom sådan en självständigare ställning än hitintills.

Alla synas nu vara eniga om, att arrende av ett jordbruk är en sak och ett arbetsavtal en annan. Ingenting hindrar att jordägaren med arrendatorn såsom individ träffar vilka arbetsavtal som helst. Hans skydd som arrendator bör och behöver ej därför lida något avbräck. För min del håller jag i likhet med jordkommissionen före, att framtidsmålet nog blir, att jordbruk och skogsarbete väsentligen skiljas från varandra. Men man kan förstå, att ett jordbruk, som ligger nere, därför att det för mycket sammanlänkats med ett arbetsavtal, icke kan föda sin man utan tillgång tillika av det nedärvda skogsarbetet.

Det framhålles nu såsom den främsta anledningen till laglösheten på de nämnda orterna *jordsakkunnigas förslag* till revision av den sociala arrendelagen. Deras uppgift att »uppmjuka» lagen skedde så, att den 15-åriga arrendetiden avskaffades och ersattes med 5-årig upplåtelse. Det medgavs dock optionsrätt för ny upplåtelse i två 5-årsperioder. Men denna optionsrätt var, såsom det erkändes, så vansklig, att den knappast kunde i regel begagnas.

Vidare sammanknöts arbetsavtalet närmare med arrendeavtalet. Såsom en ekvivalent, förefaller det, för den ifrågasatta störda hemfriden såsom arrendator pålades jordägaren vissa förpliktelser att tillhandahålla arbete, som han utfäst. Det stadgades till och med, att han för visst fall skulle anses hava utfäst att tillhandahålla arrendatorn arbete, även då annat vore avtalat. Undandrog han sig det, skulle arrendatorn njuta skäligt *skadestånd*. Det visade sig sålunda, att förslaget råkade bli väl tillagt för att äventyra eller rent av ruina den sociala arrendelagen.

Regeringen godkände ej minskningen i arrendetiden och hade stöd därför i Anderssons i Rasjön reservation. Skadeståndsplikten mildrades så, att om jordägaren undandrog sig att tillhandahålla arrendatorn arbete, som han enligt avtalet vore skyldig utgöra, skulle arrendatorn åtnjuta skäligt skadestånd. Denna skadeståndsskyldighet, införd i arrendelagen, hade det aldrig kunnat falla de tidigare jordberedningarna in att föreslå. Den har ingenting med ett arrende av jordbruk att göra.

Nu ha bolagen tagit denna skadeståndsplikt till förevändning för att komma ifrån arrendelagen och såsom det säges undgå att påtaga sig arbetsförpliktelser för en tid av 15 år. Med lagens slutliga lydelse är ju sådant icke föreskrivet. Jordägaren har rättighet att göra vilket avtal han vill och kan då även formulera det så, att något skadestånd ej äventyras. Med jordsakkunnigas förslag kunde saken ställa sig annorlunda. Under nämnda förevändning ha emellertid arrendatorerna nu tvungits att på olika sätt medverka till arrendetidens nedsättning, såsom det förefaller i regel ända till ett år.

Ett ytterligare stöd därtill har sökts i arrendelagens föreskrift om, att jordägaren skall *bygga och underhålla husen* så vitt rör större reparationer. Därför höjdes arrendena högst betydligt. *Värmlandsundersökningen* besökte alla socknarna i Värmland i de trakter, som nu äro i fråga. Den gjorde ock en *personalenquête sockenvis*, som i utförlighet kanske saknar motstycke inom den sociala jordfrågans område. Vid besöken i orterna framhölls, att särskilt i bolagsbygderna arrendenas byggnader mågenstädes voro i ett särdeles dåligt skick. Man påvisade även, hur avsikten ofta tydligen varit att genom underlåtet underhåll omöjliggöra för människor och djur att bo på platsen. Därigenom blev jordägaren, menade man, av med jordbruket och kunde låta skog växa på åkrarna. Vi observerade den stora skillnaden i självägande jordbrukares gedigna bebyggelse och bolagsgårdarnas fattiga åbyggnader. Man skulle nu tro, att de höjda arrendena åtminstone föranledde byggnadernas iståndsättande. Enligt vad från erfaret håll nyligen intygats äro de *fortfarande mågenstädes »urusla»*.

Med dessa kort på handen ha jordägarna nu såsom den effektivaste utvägen

för att frigöra sig från arrendelagen tvingat arrendatorerna till att ingå till länsstyrelserna i de båda länen med *begäran om dispens*, som kan ifrågakomma enligt lagens medgivande. Länsstyrelserna voro genast, såsom det synes, hänsynslöst villiga att bifalla ansökningarna av en mängd olika uppgivna anledningar. Resultatet lär ha blivit, att arrendena nu gälla i regel för allenast ett år. Med anledning av dessa händelser skrev 1930 års riksdag och begärde utredning om erfarenheterna av den sociala arrendelagstiftningen »*särskilt med hänsyn till de förenämnda delarna av riket*».

Denna utredning har överlämnats till *sociala jordutredningen*, som därom avgivit en sakrik utredning. För egen del vitsordar utredningen bland annat, *att i främsta rummet skadeståndsklausulen givit upphov till förvecklingarna. Att arrendatorerna icke önskade avstå från den 15-åriga arrendetiden var uppenbart*. Ett annat tryck på arrendatorerna var, att bolagen sökt avveckla arrendesystemet och *försälja arrendegårdarna*. Under nuvarande ekonomiska förhållanden hade den gamla strävan att få friköpa arrendejordbruken av flera skäl fått giva vika. — Det bör för min del tilläggas, att ett tidigare anfört skäl var även, att de sålda egendomarna, särskilt dem som utstyckats i förslag före 1917, icke vederbörligen tilldelades odlingsmark och husbehovsskog.

Sociala jordutredningen anser nu att för närvarande icke vore lämpligt att ändra arrendetiden eller vidtaga andra genomgripande ändringar i den sociala arrendelagstiftningen. I stället föreslås experimentvis de mindre förändringar, som återfinnas i utskottets betänkande.

Regeringen har infordrat utlåtande över dessa förslag. Det växlande och famlande innehållet i dessa yttranden kan verkligen göra en läsare betänksam. Om än avsikten varit god, måste mången dock fråga sig, om en sådan lagändring får någon betydelse. En medlem av andra lagutskottet meddelade inom utskottet, att han rådgjort med representanterna i riksdagen för ifrågasvarande trakter. De hade huvudsakligen ansett, att frågan »ebbat ut» i orterna och att det lugnaste nog vore att tills vidare icke experimentera med ändringar i arrendelagen.

För min del måste jag betona, att varken riksdagens skrivelse eller utredningen ger anledning till att, såsom beredningen utan motiv gjort, föreslå ifrågasvarande ändringar *att gälla för hela lagens verkningsområde*. Utredningen betonar ju också själv, att förekomsten av en kombinerad arrende och arbetsavtal syntes i regel vara begränsad till de delar av Sverige, som ligga nedan om norrlandslagens ursprungliga giltighetsområde. Inom detta sistnämnda område, säger utredningen, torde en dylik kombinerad arrende och arbetsavtal syntes i regel vara begränsad till de delar av Sverige, som ligga nedan om norrlandslagens ursprungliga giltighetsområde. Inom detta sistnämnda område, säger utredningen, torde en dylik kombinerad arrende och arbetsavtal syntes i regel vara begränsad till de delar av Sverige, som ligga nedan om norrlandslagens ursprungliga giltighetsområde. Inom detta sistnämnda område, säger utredningen, torde en dylik kombinerad arrende och arbetsavtal syntes i regel vara begränsad till de delar av Sverige, som ligga nedan om norrlandslagens ursprungliga giltighetsområde. Inom detta sistnämnda område, säger utredningen, torde en dylik kombinerad arrende och arbetsavtal syntes i regel vara begränsad till de delar av Sverige, som ligga nedan om norrlandslagens ursprungliga giltighetsområde.

Exemplet smittar och det kan icke vara anledning att oroa det övriga riket, som hitintills hållit sig lugnt, med experiment och förebilder från denna avskilda del av lagstiftningsområdet. Däremot synes det mig vara ett allmänt intresse för hela lagen att *avskaffa den, såvitt jag förstår, år 1927 obetänksamt tillkomna skadeståndsklausulen*. Landshövding Edén i Stockholms län har även uttalat sig för en sådan utväg. Även sociala jordutredningen framhåller ju den såsom främsta skulden till den timade oredan.

Jag får därför förorda, att riksdagen med anledning av de föreliggande motionerna för sin del antager en lagändring i sådant syfte eller, då detta väl nu är uteslutet, hos Kungl. Maj:t erinrar om ett övervägande därom. Den uppsägning, som ytterligare tillerkänts arrendatorn utöver den i lagen honom tillagda uppsägningen efter 5 år, kan ju också tagas i övervägande. Borttages skadeståndsskyldigheten bortfalla väl utredningens övriga förslag.

Arrendelagens dispensbestämmelser.

Ett ämne som sociala jordutredningen även behandlat i sitt förslag är dispensbestämmelserna. Det är nämligen ända från den sociala lagens tillkomst medgivet, att Konungens befallningshavande kan medgiva undantag från tillämpning av lagen eller någon dess föreskrift, om det visas »särskilda omständigheter», som böra föranleda därtill. Över beslutet får klagas i den ordning, som föreskrivits för ekonomimål i allmänhet.

Här är således betonat, att det gäller bedömande av ett individuellt fall. Detta är ju också huvudsakligen avsikten med en dispens, och erfarenheten har visat att man kanske bort stanna därvid, annars kommer man in på för stora vanskligheter.

Redan från början tillades emellertid, att dispens endast fick beviljas, om *avtalet innehöll förbehåll*, att medgivande därtill må sökas. Redan denna bestämmelse ger jordägaren en makt, som han kan tilltvinga sig vid avtalets underskrivande. Erfarenheten har bestyrkt vanskligheten. En social rättsordning bör väl ej skrivas så, att den osökt lämnar utvägar för svek och våld.

När lagen sedan inlåter sig på att exemplifiera, vad som skall anses som särskilda omständigheter, växa vanskligheterna. Man kommer då in på kollektivdispenser och därmed kan gärdet bli uppgivet, såsom jämväl erfarenheten visat.

Från början har i lagen stadgats, att såsom särskild omständighet skall särskilt anses, att det arrenderade området till beskaffenhet och omfattning *icke är sådant att självständigt jordbruk kan idkas* därå. Detta är tillkommet närmast för att stödja en arrendator av ett sådant område och lämna honom tillfälle att söka sig en annan utkomst genom en kortare upplåtelse, oberoende av det till hans förmån givna stadgandet, att han oavsett upplåtelse tidens längd kan efter loppet av 5 år uppsäga arrendet. Det har visat sig, att bolag begagnat sig även av denna omständighet för att bli befriade från arrendetiden samt för ändamålet under hotelser om minskad arbetsförtjänst tvingat arrendatorer att mot sin av sociala jordutredningen vitsordade mening ingå på avtalet. Den sociala jordutredningen har icke utan fog erinrat om att dispensexemplet i viss mån innefattar ett upphävande av lagens grundbestämmelser, om vilka arrenden skola hemfalla under lagen. Utredningen har därför föreslagit, att detta exempel skulle utgå ur lagen och sålunda icke längre få missbrukas till något kollektivt underminerande av densamma. Det kan verkligen ifrågasättas, om lagstiftaren ej bör följa utredningen på denna punkt.

Den äldre lydelsen innehöll också ett visst undantag för enskild jordägare, som borttogs 1927. Därom synes ej något vara att anmärka.

Däremot tillkom 1927 för jordägarens räkning att såsom dispensanledning skall särskilt anses, att med *hänsyn till eget jordbruk eller skogsbruk* det för jordägaren är av synnerlig vikt att över området äga friare bestämmanderätt än som följer av vad i lagen är stadgat. Här står spelet fritt för kollektivt godtycke och tryck på arrendatorn, under hot om repressalier, att lämna sitt medgivande till dispens. Jordägarna eller deras företrädare, som ofta stå i vänskapsförhållande till de högre myndigheterna i orten, kunna på denna konturlösa front lätt motse ett välvilligt bedömande. Denna exemplifiering bibehålles dock av sociala jordutredningen.

Härtill har utredningen tillagt för jordägarens räkning att såsom dispensanledning skall särskilt anses, att *fastigheten är avsedd att försäljas*. Detta tillägg måste jag bestämt avstyrka. Säljes fastigheten till arrendatorn behöver tillägget icke stå där. Det är sålunda tillkommet för att förhjälpa jordägaren att kunna sälja fastigheten till andra än arrendatorn. Den sittande arrendatorns krav att vid frilösning eller försäljning förbehållas förvärv av jordbruket med nödiga tillbehör kräver fortfarande omtanke för att han kan få sitta kvar till dess att förvärv med stöd av lag och ekonomisk organisation hunnit tryggas för honom. Detta bör vara ett av målen för en revision av den sociala arrendelagen. Statsmakten bör även genom lag föreskriva att på förlag utskiftade jordbruk utan nödigt tillbehör av odlingsmark och husbehovsskog ej få säljas, vilket är en aktuell fråga i de förenämnda bergslagerna. I dessa trakter har ju hotet om försäljning till annan också varit ett av påtryckningsmedlen för att framtvinga medgivande från arrendatorn att avstå från den längre arrendetid, som han önskar behålla.

Slutligen har utredningen föreslagit att såsom dispensanledning skall särskilt anses, i fråga om undantag från stadgandet om arrendetid, att arrendatorn *med hänsyn till ålder, hälsotillstånd eller dylikt eller på grund därav att han ingått avtal om köp eller arrende av annan fastighet*, förklarar sig vilja sluta avtal om arrende på kortare tid än 15 år.

Ju mer lagen sålunda söker skapa kollektiva undantag, ju mer råkar lagens sociala ändamål taga skada i olika riktningar. Detta tillägg måste av mig bestämt avstyrkas. Arrendatorer, som äro för gamla eller sjukliga, böra ej uppmuntras, allraminst av själva lagen, att övertaga ett arrende, som då äventyrar att bli dåligt skött, både på grund av arrendatorns personliga arbetsoförmåga och hans minskade intresse i följd av den korta arrendetiden.

Lika litet bör det vara en samhällsangelägenhet, att en arrendator, som redan ingått avtal om köp eller arrende av annan fastighet, skall beredas tillfälle att bidra till arrendelagens underminerande för att bereda honom en kort vistelse på ett jordbruk, som bör gott vårdas och är till för skapande av ett jordbrukarehem. Man kan väl knappast föreställa sig att någon sådan spekulation i det angivna fallet ens kan ifrågakomma från en arrendesökandes sida. Bolagen kunna däremot för vissa fall finna en utväg att kringgå lagen.

Skickelsen har ock ådagalagt att länsstyrelserna i de förenämnda trakterna — säkerligen icke utan inflytelse av åskådningssätt — sagt ja och amen till varje dispensansökan på nästan vilket skäl som helst, som bolagen fram-

ställt under åberopande av arrendatorns under hot framtvingna medgivande. Därigenom ha de ifrågavarande trakterna så gott som helt undantagits från lagens tidsbestämmelser genom en länsstyrelsernas speciella lagstiftningsmakt, som i de nämnda fallen vunnit laga kraft.

Sådant gottfinnande måste förekommas och arrendatorerna i nämnda trakter åter insättas i sina laga rättigheter till en *tryggad besittning av jordbruket*.

Avskaffande av bolagens såsom mig synes meningslösa skadeståndsskyldighet enligt de i 7 § stadgade bestämmelser om arbetsavtalet samt dispensrättens inskränkning till rätt och slätt »särskilda omständigheter» och såsom en rätt, som kan påkallas av båda parterna och bifallas oberoende av den andres medgivande, synes mig vara en inkörsport till en sanering av anarkien i de nämnda bergslagstrakterna och förebyggande av ett dylikt tillstånds uppkomst inom områden, som lagen i övrigt omfattar. Ätminstone bör en sådan utväg allvarligt övervägas.

Emellertid böra icke förhållandena i de nämnda mellansvenska distrikten få ligga i sump alltför länge. Det måste bli en reda någon gång med dem. Därför har jag ej något emot, att regeringen — med ledning dock av utskottets yttrande, av samtliga kända och okända infordrade uttalanden, jordkommissionens förslag, mina här framhållna intentioner samt först och sist sakens natur — överväger ett slutförande av den utredning, som av 1930 års riksdag äskades.

Frilösning av arrendejordbruk med stöd av expropriationsrätt.

I detta ämne hänvisas till mitt anförande och yrkande härom jämväl under utskottets hemställan i utlåtande nr 40 (sid. 19—21).

Reglering av arrendebelopp.

Arrendenas storlek är hänvisad till det fria avtalet. Ett sådant avtal mellan den mäktigare jordägaren och den svagare arrendesökanden, som i konkurrensen om arbetstillfällen måste taga vad han kan få, är merendels icke ingånget med lika frihet på båda sidor. Det är skillnad på om arrendena för en avsevärd tid framåt fastställas under högkonjunktur eller under lågkonjunktur. Det riktigaste och rättvisaste är därför att arrendena rättas efter prisläget för dagen. Detta kan ske automatiskt om de fastställas efter någon markegång. Där så ej skett eller ej kan ske uppstår med förändrade konjunkturer ovilja och till sist öppen strid. Oftast är det nog arrendatorerna som få ligga under.

I den nu inträffade jordbrukskrisen ha arrendatorerna lidit under höga arrenden, fastställda under högkonjunktur eller normala konjunkturer. De gå helt enkelt icke i land med dem. Detta nödläge har lösts så, att enskilda jordägare i landet, såsom sägs i stor utsträckning, nödgats medgiva betydande lindringar eller helt avstå från arrende. Svårare ställer det sig för arrendatorerna, då de lyda under stat eller kommun eller annan juridisk person. Då äro de beroende av ämbetsmän, som ej kunna gå utöver sina instruktioner

och som ofta ogärna intressera sig för sakens hänskjutande till de avgörande myndigheterna. Staten har emellertid förra året genom riksdagen beslutat vissa arrendesänkningar.

Det tryggaste och rättvisaste för arrendatorerna är emellertid att i lagen utsättes såsom en tvingande bestämmelse, att arrende kan vid behov på endera partens begäran jämkas efter nya förhållanden, som ej förelågo vid avtalets upprättande. Den sociala arrendelagen har alltsedan dess tillkomst 1909 efter Norrlandskommitténs förslag godtagit själva principen. Den vann emellertid då tillämpning för det fall, att »i orten inträffar allmän svårare missväxt». Då skall »skälig nedsättning i legan» få äga rum. Om sättet för tvistens lösning stadgades ingenting, följaktligen måste tvisten gå till domstol. Det är en törnig väg för en fattig arrendator, och det skulle vara intressant att veta, om stadgandet någonsin vunnit tillämpning genom en domstolsaktion. Uteslutet är däremot icke, att jordägaren ofta frivilligt tillämpat detta lagbud. Därmed har det haft sin praktiska betydelse.

I mitt särskilda yttrande till utskottets utlåtande nr 40 omnämndes jordkommissionens framställning den 21 januari 1920 till regeringen med förslag till lag om förlängning av arrendeavtal. Detta förslag innehöll även bestämmelser om reglering av legan för den förlängda tiden på endera partens begäran. Beloppet skulle bestämmas av en skiljenämnd. Motiven kritiserade det lättvindiga i att lämna endast åt en domstolsbehandling prövning av dylika tvister, vilka fordrade ett enkelt, billigt och snabbt avgörande.

Jordkommissionen bibehöll i sitt förslag till social arrendelag den gamla bestämmelsen om arrendereglering endast vid förberörda missväxt men hänvisade vid tvist avgörandet till skiljemän. Det finnes väl ingen anledning att ej låta samma hänsyn gälla vid andra abnorma konjunkturner. Därför antecknade jag särskild mening om att »prövning av arrendevillkoren under pågående arrendetid borde beredas även vid andra katastrofer än missväxt, såsom vid våldsamma konjunkturväxlingar».

Under den prisstegring, som ägde rum vid tiden framemot världskrigets avslutande, utfärdades det 1918—1922 lagar mot oskälig arrendestegring. Arrendatorn ägde rätt påfordra skälig andel i prisstegringen. Vid tvist gick ärendet till en nämnd och därifrån till domstol.

Det dokument, som fogats till min motion, verifierar det intresse, varmed en arrendereglering genom lag omfattas bland arrendatorer. Man bör stanna i betänksamhet inför sådana företeelser och ej, såsom utskottet gjort, betrakta dem såsom luft. Det synes endast återstå för arrendatorerna att organisera sig över hela riket och framställa samfälliga krav, som väcka respekt och helst även fruktan. *Eljest få de nog vänta länge på rättvisa av lagarna.*

Tvångsförlängning av för korta arrendetider.

Såsom utskottet yttrat har denna sak propositions- och motionsvis förelagts riksdagen åren 1920—1924. Den är även berörd i mitt särskilda yttrande till lagutskottets utlåtande nr 40 (sid. 19).

Denna angelägenhet blir åter aktuell, i den mån den sociala arrendelagens försummade problem åter göra sig påmind. Uppfordrande äro även länsstyrelsernas i Värmlands och Örebro län dispensmedgivanden.

Kontroll på den sociala arrendelagstiftningen.

Såsom utskottet anfört kan en viss kontroll anses ligga i lagen om uppsikt å vissa arrendejordbruk.

Såsom ett bidrag till denna kontroll kan även betraktas den arrenderådgivning åt arrendatorer under bolag eller med dem likställda jordägare, för vilka på riksdagens tidigare framställning år 1934 anvisats ett anslag av 10,000 kronor. Denna institution kan ju vara till nytta för några företagsamma arrendatorer.

Med kontroll i omedelbar bemärkelse har i därom framställda motioner avsetts en uppsikt över att de kontrakt, som utlämnas till arrendatorerna, följa lagen och ej tillåta sig avvikelser därifrån. Särdeles betänkliga äro kontrakt, som direkt eller indirekt hota arrendatorerna med repressalier, om de ej medverka till lagens överträdelse. I Finland var dylik kontroll å alla kontrakt stadgad. För Sverige har i de väckta motionerna föreslagits, att det allmänna tager stickprov. Denna verksamhet bör, ansågs det, enklast och billigast kunna bedrivas så, att detta uppdrag lämnas åt jordbrukskommissionerna, som kunna befatta sig därmed under sina resor.

En social lag bör ej lämnas åt sitt öde utan följas med uppmärksamhet. Behovet av uppsikt med kontrakten har ofta framställts och verifierats. En verklig kontroll kan komma till stånd endast genom att den omedelbart utövas av det allmänna utan arrendatorerna som mellanhand.

Hemställen.

På grund av vad sålunda anförts hemställas, att riksdagen måtte fatta följande beslut i nedannämnda punkter av utskottets hemställan, nämligen:

I. att riksdagen ville bifalla utskottets hemställan om *ersättning för gödselstadanläggning*;

II. att riksdagen ville anhålla att Kungl. Maj:t måtte dels slutföra utredningen i enlighet med 1930 års riksdags hemställan om eventuella ändringar i den sociala arrendelagstiftningen med anledning av de *uppkomna missförhållandena inom vissa bergslager i Värmland ävensom Örebro län* samt dels därvid överväga även de synpunkter som av mig vid bedömandet av *sociala jordutredningens förslag* i detta ämne ovan framhållits (sid. 22—27);

III. att riksdagen ville anhålla hos Kungl. Maj:t att i samband med det eventuella övervägandet, som i punkt II ovan sägs, omsider även toges under bedömande *jordkommissionens ännu oprövade förslag* till social arrendelag för riket, i vad den skiljer sig från den nu gällande sociala arrendelagstiftningen icke blott geografiskt utan även till det övriga sakliga innehållet (motionen I: 278, punkt 2);

IV. att riksdagen måtte anhålla hos Kungl. Maj:t om övervägande omsider

av en lagstiftning om *frilösning av arrendejordbruk med stöd av expropriationsrätt, ekonomi och det allmännas målsmanskap* (motionen I: 278, punkt 1);

V. att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t begära övervägande och förslag till lagstiftning om *reglering av arrendebelopp* (motionen I: 278, punkt 3);

VI. att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära ett återupptagande av den gamla frågan om *tvångsförlämnning av för korta arrendetider*, i syfte att bereda de nu, ofta genom släktled, sittande arrendatorerna de fördelar, som en effektiv, social arrende- och friköpningslagstiftning kan skänka dem (motionen I: 278, punkt 4); samt

VII. att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t omsider begära övervägande och förslag om *omedelbar kontroll*, utan att använda arrendatorerna som mellanhand, på den sociala arrendelagstiftningens efterlevnad och de upprättade *kontraktens* iakttagande av densamma.

2) av herr *Pettersson* i Hällbacken.

Beträffande punkt I

(arrendators rätt till ersättning för under arrendetiden utförd gödselstadsanläggning):

av herr *Magnusson* i Skövde, som ansett frågan om ersättning för i motionerna berörda arbete icke vara av den betydelse, att den motiverar begäran om utredning genom Kungl. Maj:t eller eventuell ändring av arrendelagen.

Beträffande punkt IV

(frilösning av arrendejordbruk med stöd av expropriationsrätt):

av herr *Linder*, som anförde:

På sätt jag förut vid 1932 års riksdag uttalat, anser jag jämväl nu den i förevarande ämne väckta motionen förtjänt av beaktande och ägnad att hos Kungl. Maj:t påkalla uppmärksamhet i det syfte, som motionären angivit.

Beträffande punkt VII

(kontroll på den sociala arrendelagstiftningen):

av herr *Linder*, som anförde:

På sätt jag förut vid 1932 års riksdag uttalat, anser jag jämväl nu den i förevarande ämne väckta motionen förtjänt av beaktande och ägnad att hos Kungl. Maj:t påkalla uppmärksamhet i det syfte, som motionären angivit.